

SZÉPE GYÖRGY

Válasz a bírálatokra

A Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására) c. értekezés 2008. májusi vitájára előkészített válaszok szövege¹

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Bizottság!

A következőkben válaszolok benyújtott rövid értekezésem bírálataira. A válaszokat a bírálók családnevének betűrendjében ismertetem. Nem ismétlem meg minden egyes esetben, hogy nagyon köszönöm bírálóim kollegialitását.

*

Klaudy Kinga azt emeli ki rövid értekezésem végén összefoglalt tanulságaim közül, hogy „igyekeztem megdolgozni a fizetésemért”. A három tanulság közül ez az első, teljes szövege a következő: „az egyik etikai jellegű: igyekeztem megdolgozni a fizetésemért” (p. 42). Ezt fenntartom. Amikor 1953-ban – elfeledésre méltó körülmények között – először Sátoraljaújhelyre, majd Nagykanizsára helyeztek technikai tanárnak, akkor nem is gondoltam arra, hogy valaha a számomra egyik legfontosabb szakterületnek, vagyis a nyelvészetnek kutatója és oktatója lehetek. (Ha nem érdemesítik szakdolgozatomat akadémiai jutalomra, akkor életem végéig középiskolai tanár maradtam volna; annak a fizetéséért próbáltam volna megdolgozni. Természetesen igyekeztem volna fenntartani a nyelvészet iránti érdeklődésemet.) Tehát az idézett mondattal én nem az anyagiak iránti vonzódásomat próbáltam kifejezni, hanem azt, hogy bárhol dolgozom, ott kell helytállnom; s ehhez képest kivételes szerencse volt, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetében és más kutatással és felsőoktatással foglalkozó intézményekben dolgozhattam. Emellett – azt hiszem, hogy folyamatosan – mindenféle tudományos, nevelési és kulturális akcióban ingyen, szerelemből veszek részt.

Egyetértek Klaudy Kingának azzal a megjegyzésével, hogy „Az »alkalmazott nyelvészet« mint tisztázást igénylő kérdés” a jelenlegi helyéről (az 1.3. pontból) átkerülhetne a következő, vagyis a 2. fejezetbe, amelynek az a címe, hogy „Tevékenységem az alkalmazott nyelvészet terén”. A jelenlegi helyére azért került, mert az alkalmazott nyelvészetnek ezt a szintetikus felfogását tekintettem leginkább saját hozzájárulásomnak a modernista fordulatot végző magyarországi nyelvész generáción belül.

Klaudy Kinga jól látja meg, hogy „adós maradok az egységes nyelvi modell definíciójával”. Adnék ilyent, ha tudnék valami eredetit mondani („post factum” jelleg-

¹ Az eredeti szövegen *kizárólag jelentéktelen formai változtatásokra* került sor a *Modern Nyelvoktatás* szokásos formátumához igazodva, az írások egységes megjelenítése érdekében. – *A szerk.*

gel); de nem tudnék többet mondani, mint mondjuk Temesi Mihály mondott 35 évvel ezelőtt. Ennek az alfejezetnek az utolsó két bekezdésében arra utalok, hogy mit látnék figyelembe veendőnek és elvégezendőnek ebben a radikálisan megváltozó nyelvi (társadalmi, pszichikai és technikai) környezetben. S arra is célzok (az utolsó előtti bekezdésben), hogy ennek a feladatnak az elvégzéséhez rendkívüli összefogásra lesz szükség (beleértve a nemzetközi viszonylatot is).

*

Kontra Miklós a nyelvészet hasznosságáról kerek esszét² készített abból az apropóból, hogy engem bírál. Köszönöm: egész jó társaságba kerültem az általa hivatkozott (és részben rám is hivatkozó) kollégákkal.

Tanulságos volt számomra olvasni azt, amit Kontra Miklós az MTA alkalmazott nyelvészeti testületével kapcsolatban leírt. Egy olyan hierarchikus szervezetben, mint az Akadémia, igen nagy szerepe van egy-egy („nem klasszikus”) diszciplína értékelésében az Akadémia tagjainak, osztályai vezetőinek és az egész intézmény vezetőségének. De ez mindaddig belső ügy, ameddig nem kapcsolódik személyi vagy anyagi diszkriminációhoz. Egyelőre erről nincs szó. Nem ártana, persze, időről időre átgondolni az Akadémiának és a kormánynak a szerepét a tudományok rendszerét, hazai szükségleteit, nemzetközi prioritásait illetően (beleértve a finanszírozást is). Egy optimista forgatókönyv keretében én például el tudnám képzelni az OTKA-alapoknak egy olyan párját, amelyik a közvetlen alkalmazásokat támogatja, mégpedig a jelenlegi helyzetnél jóval koncentráltabban.

Abban a kérdésben, hogy milyen legyen a nyelvvel kapcsolatos következő szakembergárda műveltsége (beleértve a tízezernyi nagyságrendű pedagógust), azt hiszem, hogy először is a felsőoktatásban van szükség gazdag személyiségekre, akik mindenféle jó nyelvészet iránt nyitottak; s azt is tanítják, kommentálják, amit épp most nem kutatnak. Ma már nagyon nehéz áttekinteni a nyelvészet teljes panorámáját. Megtapasztalhattuk mindenféle egyoldalúságnak a főemelkedését és alászállását; tehát úgy látom, hogy sokoldalú és türelmes kiképzésre volna szükség. Föltehetően növelni kellene pedagógusok számára is a nyelvészet történetének kritikai áttekintését; mindenféle filológus és nyelvi nevelő képzésében minél több interdiszciplináris stúdiumra volna szükség.

Nota bene a tudományos pártatlanságot és az alapvető közösségi kérdések iránti elkötelezettséget minden értelmiségi pályán együttes követelménynek tekintem (a nyelvészetén kívül is). Nem tudok mit kezdeni a „tisztá tudomány” kifejezéssel; s az „alapkutatás” kifejezés viszonylagossága és változékonysága is észrevehető. (Ha már itt tartok, akkor hadd jegyezzem meg, hogy az „alkalmazott nyelvészet” definícióját sem tekintem kizárólag tudomány-rendszertani kérdésnek; ugyanis nem tekinthetünk el attól, hogy figyelembe kell venni a megrendelő társadalom igényeit is.)

Bírálatának a végén céloz arra Kontra Miklós, hogy nekem nincs impakt-faktorom. Sokáig nem tudtam, hogy van-e. Egy – szokás szerint szeleburdi módon megfogalmazott – akkreditációs kérdőívre írtam rá azt a válaszomat, hogy „nincs róla tudomásom”. Azóta már tájékozódtam az impakt faktorok számításáról. Úgy látom, hogy ennek az elsősorban természettudományos („sciences”) folyóiratok értékelésére

² *Magyar Nyelv* 2009/1. Kontra Miklós: Hasznos nyelvészet című írása (pp. 78–85) – *A szerk.*

felépített rendszernek egyszer majd a nyelvészek számára is lehet haszna. Bizakodom abban, hogy a nyelvészek és a humanisták nem lesznek mindig defenzívában.

*

Péter Mihály észrevette, hogy [Szépe] „olyan szemléletet sajátított el, amelyet röviden hagyomány és újítás szerves és kreatív egységeként jellemezhetünk” (p. 1). (Ennek nagyon megörültem.) Az elmúlt években egyre inkább a nyelvészet (és a nyelvészek) története felé fordult a figyelmem. Szeretném megérteni, hogy mit tettek, hogyan és miért, s mi hívta elő az újat, mi volt a kreativitásuk fő motívuma. Érdekes módon ezt csak a 1970-es évekig tudom egyedül művelni; a későbbi évek megértéséhez már csapatmunkára volna szükség. (Ezért is tanulságos számomra ez a vita, mert itt – akarva, akaratlanul – csapatmunka folyik egy nyelvészeti korszak megértésében, amelynek én szándékaimon kívül példája lettem valahogyan.)

Péter Mihály megérti (talán nálam jobban megérti), hogy miben áll az alkalmazott nyelvészet, a nyelvművelés és a nyelvi nevelés összekapcsolódása. Ezek (és még néhány egyéb diszciplína) voltaképp együttesen léteznek egy adott korszak és egy társadalom történetének metszetében. A nyelvészetben a de Saussure által intézményesített szinkronia és diakronia metszéspontjában válik nyilvánvalóvá a nyelvészet történetének néhány alapkérdése, illetve ennek a tudományos „abundantiá”-nak (amiben élünk) a megértése.

Péter Mihály megjegyzi, hogy „jó lett volna, ha értekezésében Szépe röviden kifejti álláspontját az eszperantó mint korlátozott funkciójú világnyelv dolgában, különös tekintettel az Európai Unió intézményrendszerében egyre inkább ellehetetlenülő nyelvi helyzetre, amely egyre több pénzt és improduktív munkát emészt fel.” Ezt megtettem már néhány írásomban, de szívesen teszek eleget ennek az óhajnak (úgy is, mint aki 1947-ben tanultam az eszperantót). A Phillipson által megfogalmazott „angol nyelvi imperializmus” korszakában – sajnos – az eszperantónak hivatalos nemzetközi nyelv-vé való választása elkésett. Viszont megmaradhat, sőt erősödhet bizonyos nemzetközi nyelvhasználati funkciókban, ha a történelem úgy hozza. Rövidlátásnak veszem, hogy a budapesti egyetemen (ahol a világon egyedül adtak ki eszperantó nyelvtanári diplomát) most kívánják ezt beszüntetni.

Az Európai Unió nyelvi problémájának jelenlegi megoldása tényleg abszurd: a politikai szimbolikus elemek egyrészt lelassítják a földrés integrációs folyamatát, másrészt elvonják a pénzt fontosabb feladatoktól, például attól, hogy a nyelvtanulók el tudjanak utazni olyan országba, ahol a tanult nyelv a mindennapi élet része. Nem hiszem, hogy a közeljövőben ezen sokat lehetne változtatni; az én óvatos sejtésem szerint először csökkenteni kellene az európai parlament létszámát és az EU-intézmények tevékenységi túlbuzgóságát. Ezzel párhuzamosan fel kellene készíteni az európai államok diákságát, hogy egész életükben tudjanak majd elektronikus úton informálódni az EU-nak és bármely tagországának ügyeiről az általuk preferált nyelven (beleértve az eszperantó lehetőségét is).

Budapesten és Pécsen, 2008. február 16-án.